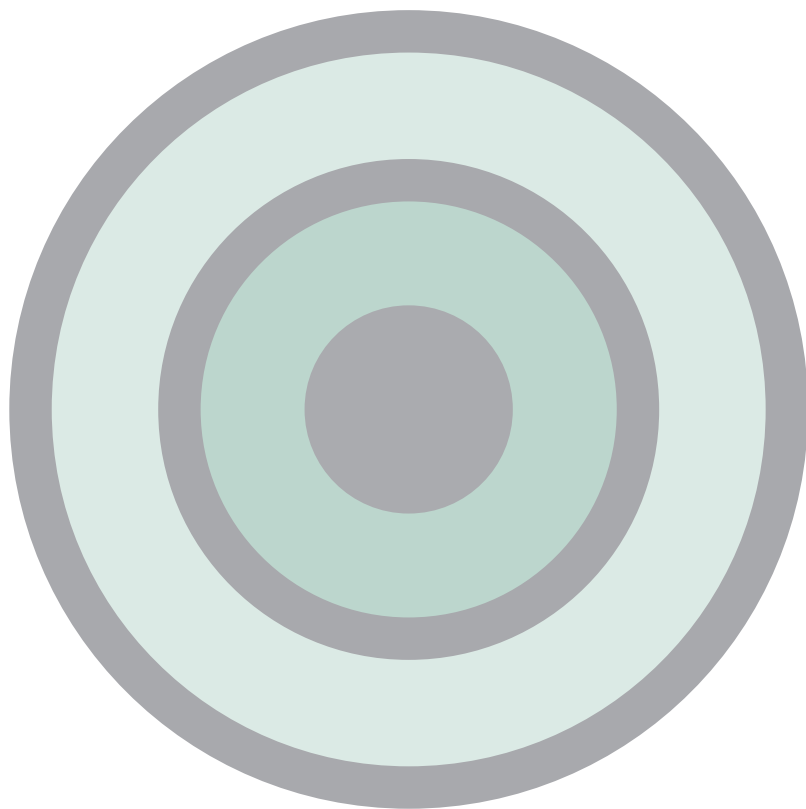

ANALYSERAR

2007:6

Hur länge arbetar vi i Sverige?

Om arbetslivets längd med regional uppdelning

Utgivare	Försäkringsdivisionen Enheten för utvärdering
Upplýsningar	Hans Olsson 08-786 96 54 hans.olsson@forsakringskassan.se
Beställning	E-post: forlag@forsakringskassan.se Internet: www.forsakringskassan.se
Tryck	Edita, 2007

Förord

Både för socialförsäkringarna och för samhällsekonomin i stort är det av stor betydelse att många arbetar och arbetar länge. Den här rapporten redovisar utvecklingen av såväl debutåldern i arbetslivet som utträdesåldern. Vissa regionala resultat, som tidigare inte redovisats, återges också.

Under de senaste tio åren har den ålder då de förvärvsarbetande i genomsnitt lämnar arbetslivet ökat något. Den är nu 63 år, om man utgår från personer som vid 50 års ålder fanns med i arbetskraften. Genomsnittsåldern för debuten i arbetslivet kan mätas på olika sätt. Det förefaller dock som om den kraftiga höjning i debutåldern som skedde i samband med den ekonomiska krisen i början av 1990-talet har hejdats, och att några större ytterligare förändringar inte har ägt rum under senare år.

I ett perspektiv på flera decennier bakåt är bilden annorlunda: debutåldern har ökat som resultat av de längre utbildningstiderna och utträdesåldern har minskat. Livsarbetstiden har blivit kortare samtidigt som livslängden har ökat. En sådan utveckling har finansiella konsekvenser för inte bara pensionssystemet utan för socialförsäkringarna i allmänhet. I denna rapport analyseras denna utveckling.

Huvudansvarig för rapporten är Hans Olsson vid Försäkringskassans utvärderingsavdelning.

Curt Malmberg
Generaldirektör

Innehåll

Inledning och sammanfattning.....	5
Utträdet från arbetslivet	8
Arbetslösa och långtidssjuka	9
Utträdesåldern.....	12
Regionala skillnader.....	15
Debuten i arbetslivet.....	18
Utbildning som investering och konsumtion	18
Utbildningsexplosionen på 1990-talet.....	19
Debutåldern.....	20
Feriearbetet.....	23
Kvinnor och män	24
Regionala skillnader.....	26
Årsarbetstiderna	28
Arbetslivets längd.....	31
Referenser och annan litteratur.....	35

Inledning och sammanfattning

Sverige har ett omfattande system av socialförsäkringar som ger ersättning för bortfall av arbetsinkomster i samband med bl.a. sjukdom, arbetslöshet, föräldraskap och inte minst på ålderdomen. Vidare finns en stor offentlig sektor, som mot låg eller ingen betalning tillhandahåller olika s.k. välfärdstjänster som sjukvård, barnomsorg, utbildning och äldreomsorg. Alla dessa offentliga utgifter finansieras med avgifter och skatter av olika slag. En förutsättning för att systemen ska fungera och vidmakthållas är att befolkningen förvärvsarbetar i så stor utsträckning att inte uttaget av socialförsäkringsavgifter och skatter måste bli en orimligt stor andel av inkomsterna. Även de arbetsgivaravgifter som finansierar merparten av försäkringarna betalas ytterst av löntagarna. Avgifterna tas ur löneutrymmet: ju högre avgifterna är desto mindre blir det över i lönekuverten. Näringslivets produktion av varor och tjänster resulterar i inkomster, vilka i princip fördelas mellan vinster, löner och arbetsgivaravgifter. I det långa loppet bestäms vinsternas andel av produktionsvärdet av de avkastningskrav som i sin tur härleds från de globala kapitalmarknaderna. Utrymmet för arbetskraftskostnader – summan av löner och arbetsgivaravgifter – är på så sätt givet på längre sikt.

Arbetslinjen är ett väletablerat begrepp i det svenska samhällslivet, och Sverige har internationellt sett ett högt arbetskraftsdeltagande, inte minst bland kvinnor och bland äldre personer. Socialförsäkringar är problematiska på det sättet att den enskilde har svårt att se ett direkt samband mellan den egna arbetsinsatsens storlek och samhällets möjligheter att betala försäkringsersättningar. Det reformerade pensionssystemet är ett undantag: där finns ett individuellt samband mellan det individuella arbetslivets längd och den pension som systemet ger.

Genomsnittssvensken ägnar ungefär halva livet åt förvärvsarbete, på hel- eller deltid. Under decenniernas lopp har arbetslivet förkortats, samtidigt som medellivslängden stigit. Arbetslivet har förkortats i båda ändarna: genom tidigare utträde från arbetsmarknaden och genom senare debut. Den växande potentialen för materiellt välstånd har till viss del tagits ut i form av fler lediga år. Ungdomarnas studietider har ökat, men det måste påpekas att den allt bättre utbildningsnivån också varit en av de viktigaste förutsättningarna för välståndsökningen, som en faktor bakom den långsiktiga produktivitetstillväxten i ekonomin.

Både den genomsnittliga utträdesåldern och den genomsnittliga debutåldern kan definieras på olika sätt, vilket diskuteras i rapporten. Med de definitioner som använts som förstahandsval är utträdesåldern drygt 63 år och debutåldern cirka

22 år. Skillnaden är alltså ungefär 41 år. Man skulle alltså kunna säga att det genomsnittliga arbetslivet är 41 år, men det gäller att tolka detta påstående försiktigt. De som nu har lämnat arbetslivet vid 63 år har inte i genomsnitt arbetat i 41 år. De har arbetat längre, de började i genomsnitt kanske redan i 18–19-årsåldern. Och när de nyligen debuterade ungdomarna lämnar arbetslivet är okänt, de kanske håller på längre än till 63 år, bl.a. eftersom pensionsystemets konstruktion uppmuntrar senare utträde. Beräkningen 41 år är en abstraktion. Det är det antal år som dagens 15-åringar i genomsnitt kommer att arbeta, förutsatt att de åldersmönster som i detta nu råder för inträde och utträde blir bestående under deras livstid. De 41 åren är en ögonblicksbild, en bild som antas frysas för många decennier framåt. Inte en prognos i egentlig mening, men en diagnos om man så vill. Vidare är det en mindre del av befolkningen som aldrig etablerar sig på arbetsmarknaden i någon signifikant utsträckning, som kanske bara arbetar sporadiskt och under ganska få år. Det finns ett ”utanförskap” utbrett hos invandrare, personer som i redan i relativt unga år får sjuk- eller aktivitetsersättning (före 2003 förtidspension) av hälsoskäl, m.fl. Utslaget på hela befolkningen blir därför arbetslivet statistiskt sett kortare.

Det finns skäl att redan här nämna några andra beräkningar som publicerats av utträdes- och debutåldrar. Försäkringskassan har sedan många år beräknat den genomsnittliga ”pensioneringsåldern”, dvs. den ålder då befolkningen i genomsnitt tar ut ålderspension eller beviljas förtidspension (numera sjukersättning). Denna ålder har beräknats till cirka 60 år. Att den är betydligt lägre beror främst på att personer som får sjukersättning redan vid 30 års ålder räknas in, medan utträdesåldern 63 år avser personer som vid 50 års ålder fanns med i arbetskraften. Det finns även andra viktiga skillnader mellan måtten. En skillnad är att i utträdesåldern beaktas alla former för utträde, inte bara ålderspension och sjukersättning, utan också avgång med olika typer av tjänstepension eller avtalspension, övergång till arbetslöshet utan att anses stå till arbetsmarknadens förfogande, m.m.

När det gäller inträdet i arbetslivet beräknar Statistiska Centralbyrån (SCB) ett mått, etableringsåldern, som fått betydande uppmärksamhet. Etableringsåldern är drygt 27 år, högre för kvinnor och lägre för män. Etableringsåldern är dock ett mått av annan natur än det genomsnittliga debutåldersbegrepp som finns i den föreliggande rapporten. SCB:s etableringsålder är den ålder vid vilken andelen sysselsatta i befolkningen överstiger 75 procent. Etableringsåldern kan sägas ge uttryck för det ”utanförskap” som förekommer i ungdomsgrupperna. Innebörden är det vid dryga 27 års ålder ännu är 25 procent som inte har ett arbete, inte ens på deltid. Ett annat uttryck för utanförskapets omfattning är att sysselsättningsgraden inte i någon ålder numera överstiger 86–87 procent. År 1990 var motsvarande maximum 94–95 procent.

Arbetslivets längd – i den mån den kan beskrivas som skillnaden mellan utträdes- och debutålder – förefaller skilja sig åt i olika delar av landet. Längst är arbets-

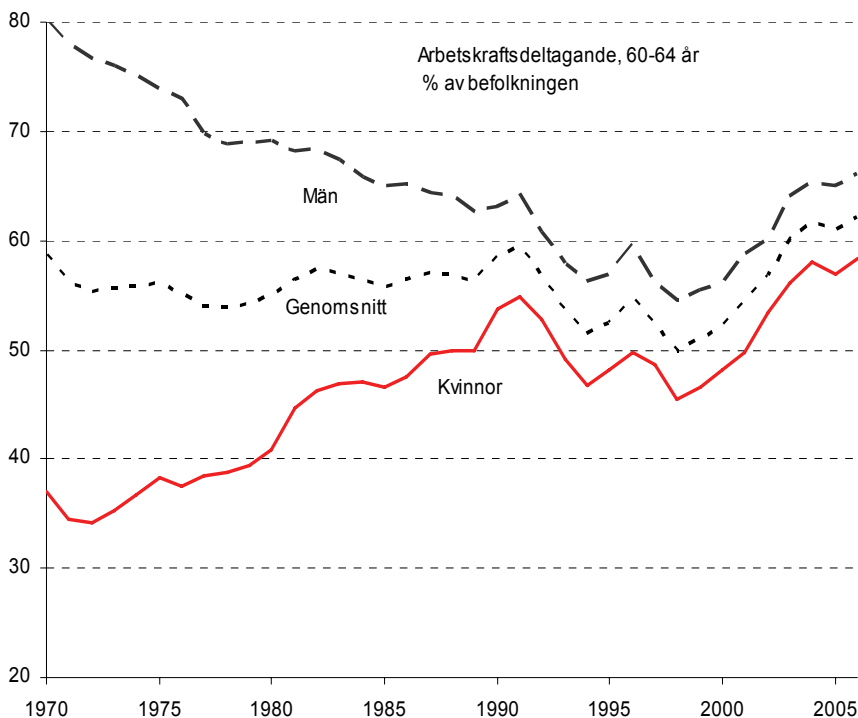
livet i Småland, Stockholm och Västsverige, kortast i Norrlandsregionerna. Orsakerna till skillnaderna ska inte här närmare analyseras. En felkälla i de regionala beräkningarna bör dock nämnas, nämligen flyttningar mellan regioner. Exempelvis är det troligen så att personer som bor i Stockholm i viss utsträckning flyttar från regionen om de slutar arbeta i 60-årsåldern. Det kan röra sig om människor som flyttat till Stockholm i yngre dagar och flyttar ”hem” när arbetslivet är över. Det finns därmed en risk att utträdesåldern i Stockholm över-skattas – arbetskraftsdeltagandet blir missvisande högt i högre åldrar om en del av dem som slutat arbeta försvinner från regionen. Omvänt kan utträdesåldern i exempelvis Norrland underskattas, om befolkningen i högre åldrar fylls på med personer som återvänder efter avslutat arbetsliv i de södra delarna av landet.

Utträdet från arbetslivet

Arbetskraftsdeltagandet i högre åldrar har ökat sedan senare delen av 1990-talet. Under år 2006 var 62 procent av befolkningen i åldern 60–64 år med i arbetskraften.¹ Detta kan jämföras med 50 procent år 1998, vilket torde ha varit den lägsta andelen någonsin. Uppgången har varit ekonomiskt betydelsefull. För männens del har den inneburit ett brott mot en negativ trend som präglat hela efterkrigstiden. För kvinnorna är det i stället en fortsättning på en lång positiv trend, som under några år hade brutits i samband med den lågkonjunktur som drabbade hela arbetsmarknaden i början av 1990-talet.

Vid tiden för detta konjunktursammanbrott hade större delen av skillnaden mellan kvinnors och mäns arbetsmarknadsdeltagande, både generellt och bland äldre, hunnit försvinna. De konjunkturrella faktorer som sedan 1990-talets början har styrt arbetsmarknaden i ned- och uppgångar har grovt sett haft könsneutrala återverkningar. Förändringarna i kvinnornas och männens arbetskraftsdeltagande har varit parallella.

¹ Arbetskraften omfattar personer som har förvärvsarbete på hel- eller deltid samt arbetslösa som med kort varsel står till arbetsmarknadens förfogande.

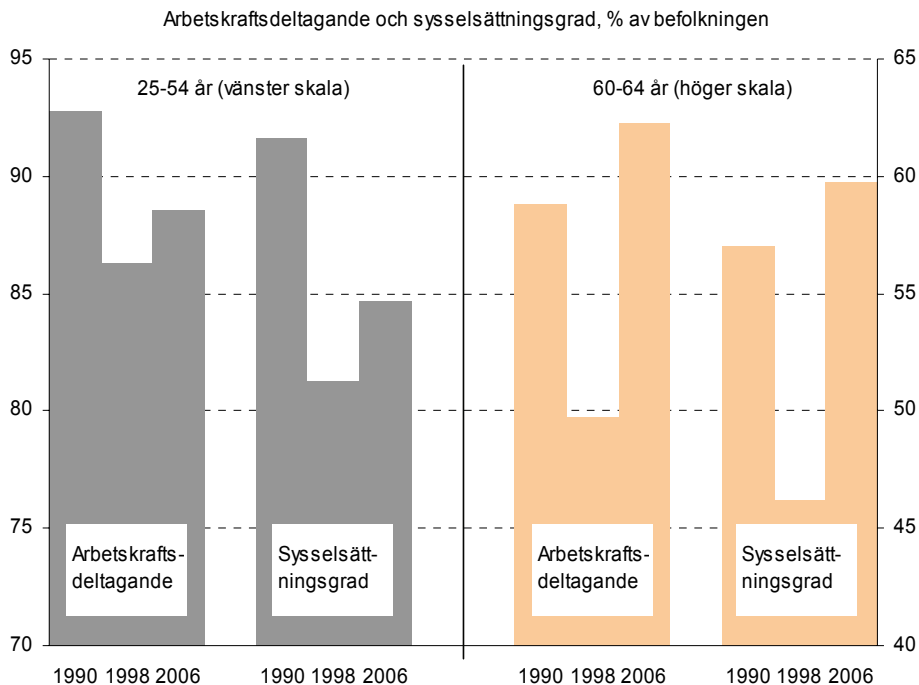

Källa: SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

Arbetslösa och långtidssjuka

Under 1990-talskrisen minskade arbetskraftsdeltagandet i alla åldrar, inte bara bland de äldre. Många blev arbetslösa och stannade därmed kvar i arbetskraften, åtminstone tills vidare. Andra gav upp tanken på att få arbete igen och lämnade arbetskraften helt och hållet. Nedgången var kraftigare i åldersgruppen 60–64 år än i arbetsmarknadens medelålders kärngrupp i åldern 25–54 år. Men den följande återhämtningen blev starkare för de äldre, och bland dem är arbetskraftsdeltagandet nu högre än år 1990. Till 1990 års nivå har den medelålders gruppen ännu långt kvar.

Inte heller har de äldre blivit arbetslösa i jämförelsevis större utsträckning, vilket i viss mening skulle ha gjort uppgången fiktiv. Arbetslösa äldre kan till stor del antas vara personer som inte återkommer till arbetslivet. Men även sysselsättningsgraden (dvs. arbetskraftsdeltagandet minus arbetslösheten) i åldern 60–64 år var betydligt högre år 2006 än år 1990 – återigen i kontrast till gruppen 25–54 år.

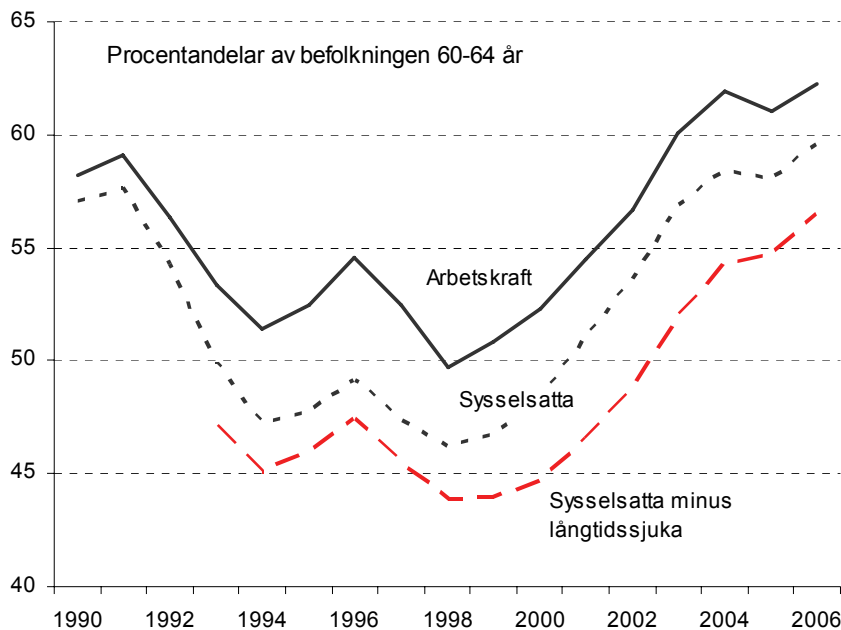
Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

Även om de äldre i någon mån utgör ett ”dragspel” i konjunktursvängningarna på arbetsmarknaden, är det således en viktig slutsats att uppgången i de äldres arbetskraftsdeltagande inte bara – eller ens väsentligen – återspeglar den allmänna konjunkturförbättringen, utan har andra orsaker.

En misstanke om att den ökade sysselsättningsgraden återspeglar högre andelar långtidssjukskrivna² bland de sysselsatta kan också i huvudsak vederläggas. Visserligen har andelen långtidssjukskrivna (personer med sjukpenning sedan över ett halvår) bland 60–64-åringarna stigit från 2 till 3 procent mellan 1998 och 2006, men detta är en obetydlighet jämfört med ökningen i arbetskraftsdeltagandet, vilket höjts från 50 till 62 procent.

² Uppgången i de äldres arbetskraftsdeltagande är till viss del resultat av att förtidspensioneringarna minskat (sedan år 2003 personer med sjukersättning). Den kraftiga ökning som skett i det totala antalet förtidspensionärer har varit koncentrerad till de yngre och medelålders befolkningsgrupperna. Personer med heltids förtidspension (sjukersättning) ingår inte i arbetskraften, i motsats till de sjukskrivna som har sin bakomliggande anställning kvar. Om det (av t.ex. administrativa skäl inom Försäkringskassan) skulle ha skett en förskjutning från förtidspension till lång sjukskrivning, skulle ökningen i både arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad kunna vara fiktiv, i den meningen att det ändå rör sig om personer som i realiteten lämnat arbetsmarknaden.

Om man justerar ner arbetskraftsdeltagandet i åldern 60–64 år med både de arbetslösa och de långtidssjukskrivna blir resultatet att nästan 57 procent var i arbete (eller bara korttidsfrånvarande) under år 2006, att jämföra med 44 procent 1998.³ Detta innebär t.o.m. en något större ökning än ökningen i det formla arbetskraftsdeltagandet.

Långtidssjuka är personer som haft sjukpenning i 180 dagar och längre.

Källor: SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU) och Försäkringskassan

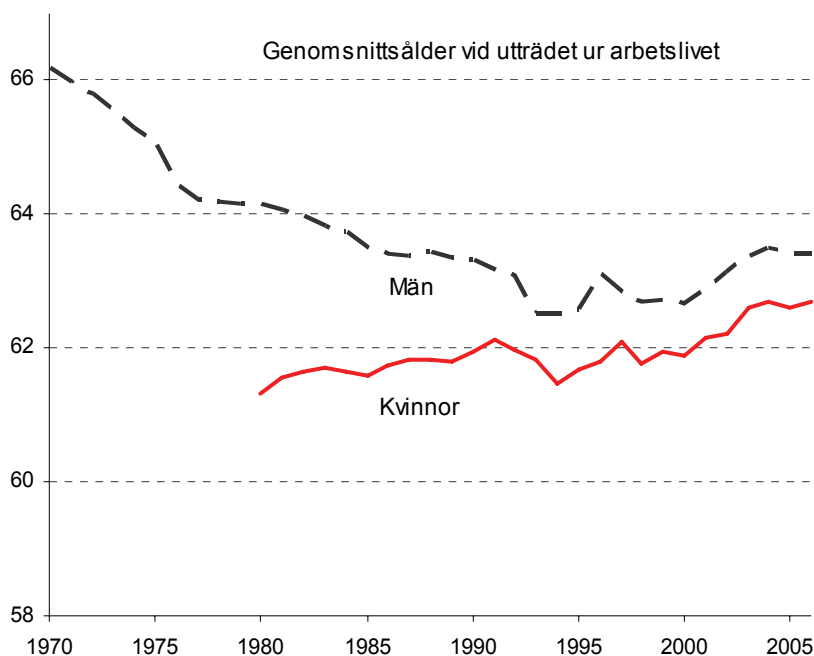
Slutsatsen kvarstår alltså: ökningen i arbetskraftsdeltagandet beror inte till sin huvuddel vare sig på konjunkturförbättringen eller på en ökad andel långtidssjukskrivna, utan har mer strukturella orsaker.

³ Justeringen är egentligen för stor. För det första har även deltidssjukskrivna dragits bort; en del av dessa arbetar på deltid och borde räknas till arbetskraften även i den justerade beräkningen. För det andra är en del långtidssjukskrivna borta redan i det *ojusterade* arbetskraftsdeltagandet, däribland personer som inte längre har någon anställning och personer som inte längre tror sig stå till arbetsgivarens förfogande även om de vore friska. Och slutligen är det ju trots allt några som kommer tillbaka efter den långa sjukskrivningen.

Utträdesåldern

Ökningen i de äldres arbetskraftsdeltagande under senare år återspeglas i att åldern stigit då den genomsnittliga förvärvsarbetande lämnar arbetslivet. År 2006 var den genomsnittliga åldern vid utträdet 63 år, beräknat för personer som vid 50 års ålder fanns med i arbetskraften.

Den genomsnittliga utträdesåldern är trekvarts år högre för män än för kvinnor, men skillnaden har minskat i ett långt historiskt perspektiv. Kvinnornas utträdesålder har aldrig varit högre än nu. Detta är uttryck för ett annorlunda arbetsmarknadsbeteende hos de kvinnogenerationer som nu är 60-årsåldern jämfört med tidigare generationer. Äldre generationer kvinnor hade inte lika stark anknytning till arbetsmarknaden. Många lämnade förvärvslivet när de fick barn. Inte alla började arbeta igen sedan barnen vuxit upp, och om de gjorde det så slutade de ofta tidigt, t.ex. samtidigt med att deras vanligen äldre make pensionerades.

Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

Männens genomsnittliga utträdesålder är nu något högre än t.ex. under högkonjunkturåret 1990. Längre tillbaka i tiden var den dock ännu högre. Före sänkningen av den formella pensionsåldern från 67 till 65 år (år 1976) var det vanligt att männen arbetade inte bara fram till 67 års ålder, utan även senare. Detta hade

till stor del ekonomiska orsaker. Innan ATP-systemet var i full funktion var pensionerna små och svåra att leva på.

Uppgången i utträdesåldern beror delvis troligen på att personer i 60-årsåldern – både kvinnor och män – nu är mer högutbildade än tidigare generationer och har en annan yrkesstruktur. Äldre tiders fysiskt påfrestande industriarbete har till stor del försvunnit, som resultat dels av industrisektorns relativa tillbakagång, dels genom industriarbetets tekniska modernisering. Möjligen har också det reformerade ålderspensionssystemet, som premierar arbete under fler år, inverkat. Effekten är dock osäker; det bör nämnas att personer som nu är över 60 år påverkas jämförelsevis lite av de reformerade reglerna.

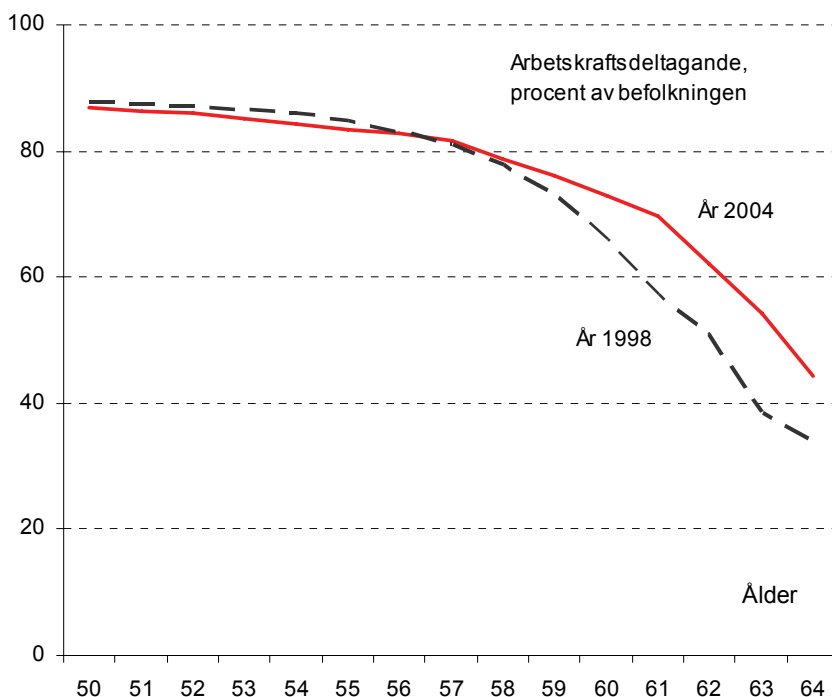
Principiellt om beräkningsmetoden: metoden påminner om den som vanligen används i befolkningsstatistiken för att beräkna återstående medellivslängd från en viss ålder med hjälp av ett visst års befolkningsdata. För ett givet år beräknas, med hjälp av arbetskraftsdeltagandet i successivt högre åldrar, den ålder då människor i genomsnitt skulle lämna arbetskraften, *om det givna årets förvärvsmönster i olika åldrar förblir konstant*. Arbetskraften kan lämnas genom förtidspension (numera sjukersättning), tjänstepension eller på annat sätt. Det bör påpekas att beräkningarna inte tar med personer som lämnat arbetskraften genom dödsfall. Om detta görs blir åldrarna cirka 0,5 år lägre för män och 0,3 år lägre för kvinnor. I Försäkringskassans skrift "Genomsnittlig pensionsålder i de nordiska länderna" (Analyserar 2006:11) ges en utförligare beskrivning av hur beräkningarna utförts och analyseras ett antal ytterligare reservationer. Se också PM från Socialförsäkringsutredningen ("Äldre i arbete – prima liv"), varifrån en del av innehållet i detta avsnitt hämtats.

Utgångspunkten är således personer som vid 50 års ålder finns med i arbetskraften. Vid den åldern är de flesta med, närmare 90 procent, numera med ganska små skillnader mellan könen. Människor som genom t.ex. sjukersättning (förtidspension) slutat arbeta *före* 50 års ålder – en liten men växande grupp – ingår alltså inte. I andra sammanhang har Försäkringskassan inräknat även yngre personer som förtidspensionerats, vilket ger betydligt lägre pensionerings-/sjukersättningsåldrar.

För personer som är äldre än 65 år är statistiken över arbetskraftsdeltagandet mycket osäker. Det är t.o.m. svårt att avgöra om arbetskraftsdeltagandet på senare år har ökat eller minskat i dessa högre åldrar; talen fluktuerar kraftigt och på svårtolkade sätt. Ett särskilt problem är att en betydande del av arbetskraftsdeltagandet sannolikt avser tillfälliga arbeten och arbeten med kort arbetstid per

vecka eller månad.⁴ Uppgifterna kan därför anses missvisande höga när det gäller att dra slutsatser om den ålder då det egentliga utträdet från arbetslivet sker. För de beräkningar av den genomsnittliga utträdesåldern som här redovisas har särskilda skattningar gjorts av arbetskraftsdeltagandet i högre åldrar, med SCB:s arbetskraftsundersökningar för åldern 65–74 år som utgångspunkt.⁵

Det kan nämnas att om långtidssjukskrivna (längre än ett halvår) likställs med förtidspensionerade personer, dvs. anses ha lämnat arbetskraften, blir utträdesåldern bara marginellt lägre, 1 à 2 månader.

Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

⁴ I arbetskraftsundersökningarna räcker det med en timmes arbete under den s.k. mätveckan för att registreras i arbetskraften.

⁵ Först beräknas, för varje ettårsklass i åldern 65–74 år, det genomsnittliga arbetskraftsdeltagandet för åren 1998–2003, för vilka data är tillgängliga. Härigenom utjämnas en del av de starka svängningarna från ett år till ett annat. De erhållna talen halveras, detta för att schablonmässigt ta hänsyn till att de i många fall avser mycket begränsade arbetsinsatser. Sedan relateras de erhållna genomsnittstalen till det arbetskraftsdeltagande som för vart och ett av åren redovisas vid 64 års ålder. Härigenom blir de tal som använts för högre åldrar proportionella mot de sist nämnda talen.

En stor del av höjningen i utträdesåldern under senare år beror på att ålders- och tjänstepensionerna före 65 års ålder har minskat. Det rör sig här främst om personer som pensioneras på arbetsgivarnas egen bekostnad eller genom avtalspension, således utan ”förtida uttag” av ålderspension från det allmänna systemet. Exempelvis har vissa kommunalanställda med tidigare avtalsenlig pensionsålder 63 år fått denna höjd till 65 år, en faktor bakom den höjda utträdesåldern särskilt för kvinnor.

Arbetskraftsdeltagandet ökade mellan 1998 och 2004 med 12,2 procentenheter i åldern 60–64 år, liktydigt med att andelen personer *utanför* arbetskraften minskade med samma 12,2 procentenheter. Över hälften av denna minskning berodde på en minskad andel ålders- och tjänstepensionärer:

Förtidspensionärer och andra sjuka	–1,4 procentenheter
Ålders- och tjänstepensionärer	–7,3 procentenheter
Arbetsökande (som inte uppfyller kraven för att räknas som arbetslösa)	–1,3 procentenheter
Hemarbetande, studerande, ”lediga”, m.fl.	–2,1 procentenheter
Summa utanför arbetskraften	–12,2 procentenheter

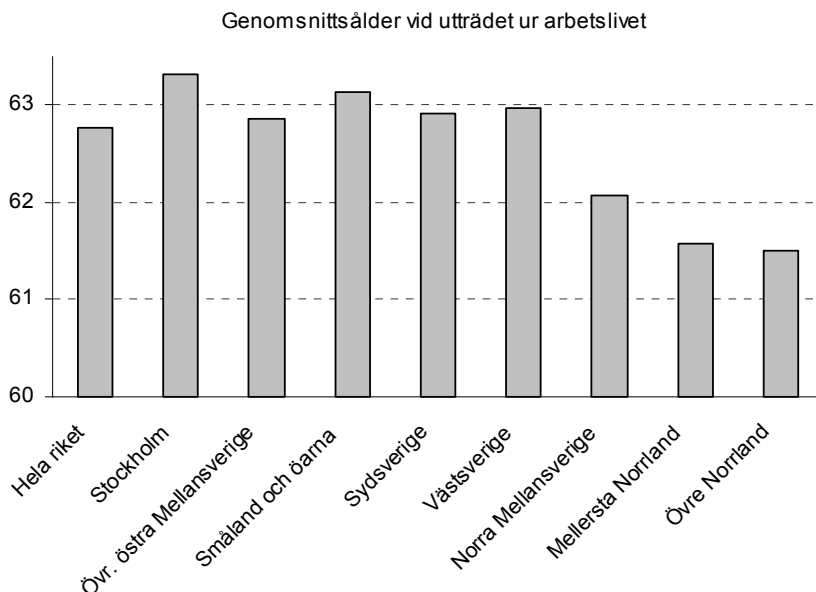
Detta är en minskning som antagligen inte kan drivas mycket längre: andelen 60–64-åringar med ålders- och tjänstepension uppgick till 11 procent år 2004.⁶ Om trenden mot höjd utträdesålder ska fortsätta i framtiden behöver detta främst ske genom ytterligare minskning i andelen personer med sjukersättning (tidigare förtidspensionärer) och genom att fler arbetar bortom 65 års ålder, en ålder som ännu så länge är väl förankrad i det allmänna medvetandet som ”pensionsåldern”.

Regionala skillnader

Utträdesåldern skiljer sig åt mellan olika delar av landet. I vissa regioner (s.k. riksområden) börjar arbetskraftsdeltagandet sjunka i yngre åldrar än i riket som helhet. Detta gäller Norra Mellansverige (Värmlands, Dalarnas och Gävleborgs län) och hela Norrland. För att göra en rättvisande regional jämförelse är det därför rimligare att utgå från personer som vid 40 års ålder är med i arbetskraften, i stället för 50 år som i beräkningarna ovan. För riket som helhet, och för andra regioner än de nyssnämnda, spelar denna förändring relativt liten roll: utträdesåldern i riket blir 62,8 år i stället för 63,1 år. Den beräknade utträdes-

⁶ Att beräkningarna stannar vid år 2004 beror på att SCB efter EU-anpassningen av arbetskraftsundersökningarna (AKU) år 2005 inte längre redovisar detta slags uppgifter.

åldern är högst i Stockholm och Småland, lägst i Norrland och ”skogslänen” i norra Mellansverige.

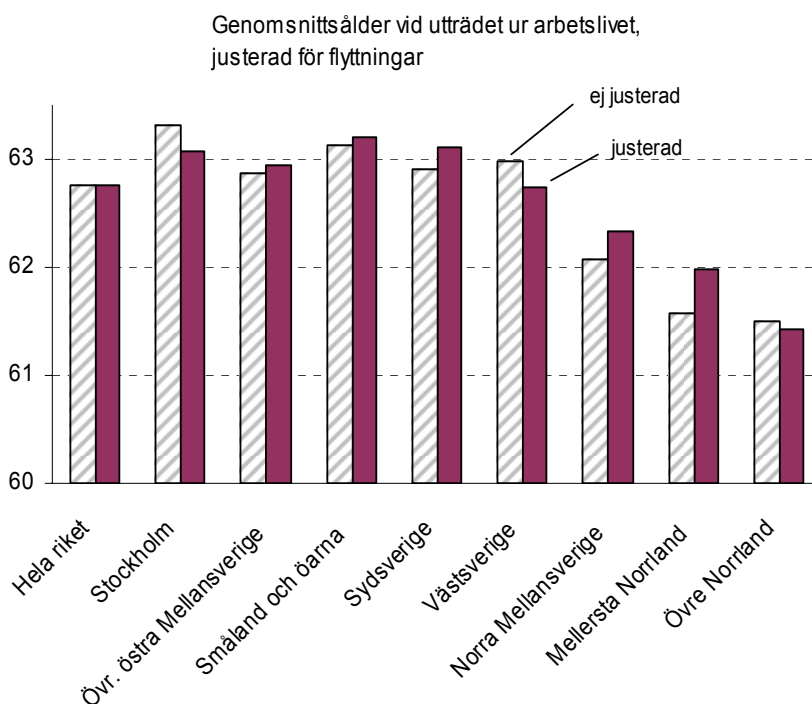
Beräkningarna avser år 2004. Efter EU-anpassningen av arbetskraftsundersökningarna år 2005 publicerar SCB inga åldersfördelade regionala data om arbetskraftsdeltagandet.

Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

Beräkningarna kan ge upphov till skillnader som är missvisande. Ingen hänsyn har nämligen tagits till flyttningar mellan regionerna. I Stockholm är det registrerade arbetskraftsdeltagandet högt i högre åldrar, vilket delvis kan bero på att personer som lämnar arbetslivet i stor utsträckning också flyttar från regionen. Exempelvis var år 2004 stockholmsbefolkningen i åldern 60–64 år hela 10 procent mindre än vad den i åldern 55–59 år hade varit 5 år tidigare. Denna minskning är långt större än dödligheten, som skulle motivera en minskning på ungefär 3 procent. I Norrland och Sydsverige var däremot befolkningen i åldern 60–64 år *större* än antalet 55–59-åringar hade varit 5 år tidigare. Inte minst under den s.k. flyttlasspolitikens tid på 1960-talet flyttade norrlänningar och andra till Stockholm för att arbeta. En hel del av dem har antagligen flyttat tillbaka sedan de lämnat arbetslivet. Det finns naturligtvis även ”urstockholmare” som lämnar regionen när de slutar arbeta.⁷

⁷ En motsvarande missvisning kan finnas på *nationell* nivå om personer som lämnar arbetskraften flyttar utomlands. Då blir arbetskraftsdeltagandet missvisande högt i högre åldrar, och utträdesåldern överskattas.

Rent teoretiskt sett är det tänkbart att förvärvsarbetande i alla regioner lämnar arbetslivet vid samma genomsnittsålder, och att de regionala skillnader i utträdesåldern som uppmäts endast är en följd av omflyttningar. Om man gör en grov justering av beräkningarna⁸ blir resultatet emellertid att skillnaderna kvarstår, men att de utjämnas något. Stockholms utträdesålder blir lägre, likaså Västsveriges, där Göteborg spelat en roll som inflyttningsområde liknande Stockholms. I alla andra regioner blir utträdesåldern högre, mest påtagligt i Sydsverige och Mellersta Norrland. Utträdesåldern blir efter justeringen högst i Sydsverige och Småland, med Stockholm först på tredje plats.

Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

⁸ Det antas härvid att "oväntade" befolkningsstorlekar i åldern 60–64 år är resultat av flyttningar, och att de flyttande inte är med i arbetskraften.

Debuten i arbetslivet

Befolkningens utbildningsnivå är ojämförligt mycket högre nu än för 100 år sedan. Ökade kunskaper, allmänna och yrkesmässiga, har varit avgörande förutsättningar för den väldiga välståndökning som ägt rum. Utbildningen har bidragit till en produktivitetstillväxt som många gånger om kompenserat det bortfall av livsarbets-tid som de allt längre utbildningstiderna medfört.

Så sent som i början av 1990-talet saknade över hälften av befolkningen i de högre arbetskraftsåldrarna (55–64 år) utbildning utöver folk- eller grundskola. Nu är andelen nere i 30 procent i dessa åldrar. Bland människor i 25–34-årsåldern är det endast 8–9 procent som saknar någon typ av gymnasieutbildning.

Utbildning som investering och konsumtion

Rimligen finns det trots allt en övre gräns där utbildningens produktivitetsvinster från samhällsekonomisk synpunkt inte längre uppväger det minskade utbudet av arbetstid. Exakt var gränsen går är svårt att säga. Mycket beror på i vilken grad den senarelagda debuten i arbetslivet leder till att också åldern för *utträdet* från arbetsmarknaden skjuts uppåt. Som visats har arbetskraftsdeltagandet i högre åldrar ökat något under senare år, och den genomsnittliga utträdesåldern har stigit

Utbildning är inte bara en för samhälls-e-konomin värdefull ”produktionsfaktor”, den är också en investering i rent privata konsumtionsförutsättningar. Det gäller inte bara utsikterna till bättre framtida löneinkomster, utbildning kan också vidga möjligheterna till ett rikare liv på fritiden. Med denna utgångspunkt kan det kanske försvaras att en del ungdomar ”slösar bort” gymnasieår i roliga studieprogram, som inte alltid leder till arbete inom ämnesområdet, för att senare skaffa sig mer matnyttig yrkesutbildning. Längre utbildningstider kan därmed i någon mån också ses som ett sätt att ta ut den potentiella välståndökningen i form av mer fritid (i bemärkelsen mindre förvärvsarbets-tid). Andra sätt har ju, i långt historiskt perspektiv, varit kortare veckoarbets-tider, längre semester, lägre pensionsålder samt ökade möjligheter till sjuk- och föräldraledighet.

Här ska inte närmare övervägas det berättigade i att utbildningstiderna är, eller kommer att bli, minst 13–14 år för de flesta yrken. Kunskapskraven växer. Att många arbeten förr kunde utföras med bara 6–7 års folkskola som bakgrund

berodde delvis på att de unga fick yrkesutbildning hos arbetsgivaren. Stora industrieföretag hade egna bra och välrenommerade yrkesskolor. Så är det av olika skäl inte längre, vilket kan ha både för- och nackdelar. Men det kan finnas skäl att diskutera den tid det tar att nå en viss utbildningsnivå. En akademisk grundexamen kan i princip avläggas vid 21–22 års ålder med spikrak karriär och utan värnpliktstjänstgöring. Att det i verkligheten tar längre tid är inte enbart negativt, det kan finnas fördelar med att varva teoretiska studier med praktisk arbetslivserfarenhet. Det har dock i flera sammanhang ifrågasatts om inte genomströmningshastigheten i utbildningssystemet har blivit i lägsta laget.

Utbildningsexplosionen på 1990-talet

Höjningen av debutåldern i arbetslivet har inte varit en helt kontinuerlig process. En kraftig uppgång skedde under några få år i början av 1990-talet. Den lågkonjunktur som då bröt ut förde med sig en omskakande scenförändring för de ungdomar som stod i början av sin arbetsmarknadskarriär. En extrem högkonjunktur hade präglat senare delen av 1980-talet och samhället omfattades av en känsla av ”prosperity forever” – en tro på evigt välstånd. Arbetskraftsbrist väntades bli 1990-talets stora problem. Nästan ingen som ville ha arbete behövde vara utan. Åtskilliga unga började tycka att utbildning inte var så livsviktigt, och sysselsättningsgraden steg i de yngre befolkningsgrupperna. Det var inte bara deltids- och feriearbetet som ökade, utan även andelen sysselsatta på heltid.

Så exploderade ungdomsarbetslösheten, från knappa 4 procent år 1990 till över 18 procent 1993 (i åldern 16–24 år). Arbetslösheten skulle ha stigit mycket mer om inte många ungdomar hade lämnat arbetskraften i statistisk mening. En stor del av dem var i sak arbetslösa, men de ansåg det lönlöst att uppträda som aktivt arbetssökande. De föll därmed bort ur arbetslöshetsstatistiken.

Ungdomsarbetslösheten medförde en utbildningsboom av en styrka som knappast skulle ha utvecklats vid en mindre dramatisk konjunkturutveckling. I ett slag blev det arbetsgivarnas marknad och omöjligt att få jobb med bara grundskola i ryggen. Gymnasieskolan gjordes treårig för alla utbildningar och bidrog ytterligare till att nästan radera ut arbetskraftsdeltagandet i åldern 16–18 år. Andra åtgärder på utbildningsområdet som riktades till något äldre – främst det s.k. kunskapslyftet – hade delvis kortsiktiga arbetsmarknadspolitiska skäl som bakgrund. Med de stora svårigheterna att få arbete, även efter gymnasiestudier, blev det också naturligt att fler började studera på högskolenivå. Andelen heltidsstuderande i åldern 20–24 år fördubblades mellan åren 1990 och 1995.

En vändning i arbetsmarknadskonjunkturen ägde rum 1997–1998. Arbetsefterfrågan ökade, och tillbakagången i ungdomarnas arbetskraftsdeltagande upphörde men någon uppgång blev det inte fråga om. 1990-talets djupa lågkonjunktur medförde förändringar i utbildningssystemet och i utbildningskraven som

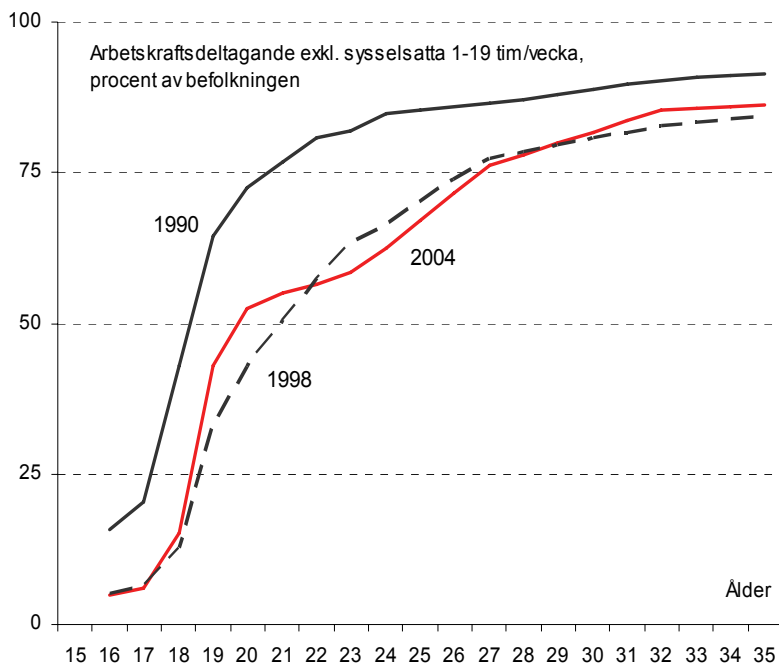
delvis initierades av önskemålet att bereda ungdomarna en meningsfull sysselsättning och att begränsa deras öppna arbetslöshet, och dessa förändringar blev bestående. Det finns också tecken på förändringar i ungdomarnas studievanor och arbetsmarknadsbeteende som har medverkat till att debutåldern i arbetslivet permanentades på den högre nivån. Ett konkret exempel är att allt fler genomgått ett fjärde gymnasieår inom Komvux i syfte att kvalificera sig för fortsatta studier.

Men någon nämnvärd ytterligare höjning av debutåldern har ändå inte ägt rum under de senaste tio åren. Det förbättrade arbetsmarknadsläget har varit en motverkande kraft.

Debutåldern

Med stigande ålder debuterar fler och fler i arbetslivet, men processen har blivit mer utdragen. År 1990 var närmare 50 procent av 18-åringarna med i arbetskraften, och vid 22 års ålder var andelen 80 procent. Alltsedan 1990-talets mitt har 50-procentsnivån uppnåtts först vid 20 års ålder, med vissa variationer. Man får gå upp till 30-årsåldern för att finna ett arbetskraftsdeltagande på 80 procent.⁹

⁹ Sysselsatta med mindre än 20 timmars arbetstid per vecka har exkluderats i redovisningen eftersom dessa mindre arbetsinsatser kan antas komma från bl.a. studerande som arbetar mer sporadiskt. Däremot ingår arbetslösa, de kan antas främst vara intresserade av arbete med mer än 20 timmars arbetsvecka.

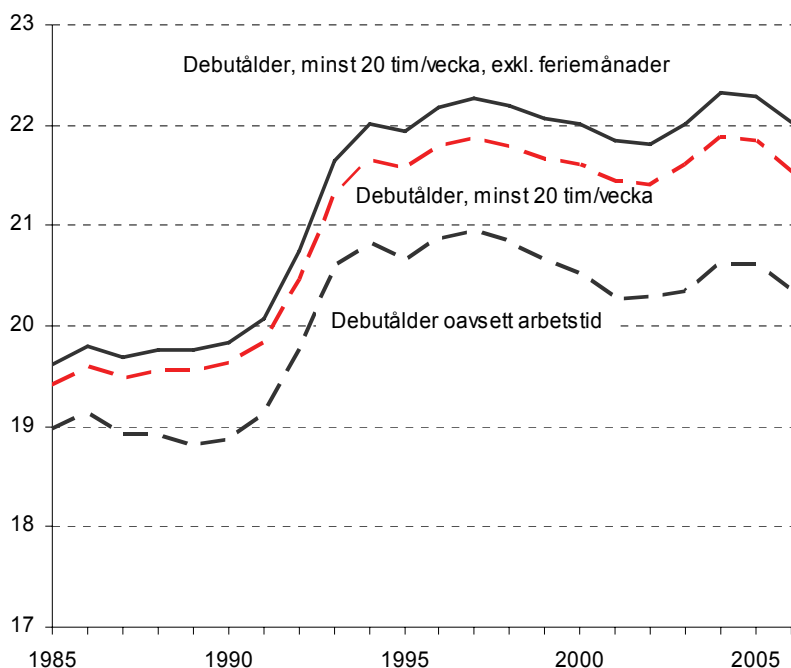
Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

Kurvor av den ovan visade typen har använts av SCB för att göra beräkningar av inträdes- och etableringsålder på arbetsmarknaden. Det oftast citerade måttet är *etableringsåldern*. Denna anges nu vara drygt 27 år och etableringen antas inträffa när 75 procent är sysselsatta.¹⁰ Som jämförelse var etableringsåldern år 1990 drygt 20 år. SCB:s etableringsålder påverkas kraftigt av konjunktursvängningar. Sysselsättningsgraden växer med stigande ålder och når i 35–40-årsåldern sin i stort sett högsta nivå. Där ligger den sedan kvar till drygt 50 års ålder, då den åter börjar minska till följd av ökande förtidspensioneringar, m.m. Nivån 75 procent nås någonstans i intervallet 25–29 år. Redan då har emellertid kurvan börjat bli ganska flack. Detta betyder att en liten förskjutning i kurvans nivå, t.ex. vid en konjunkturförändring, kan leda till stora förändringar i den ålder då 75-procentkriteriet skär kurvan. Som ett extremt exempel kan nämnas att etableringsåldern för kvinnor under det sysselsättningsmässigt dåliga året 1997 var hela 35 år medan den nu är nere i 29 år. (Se Arbetslivsfakta nr 2 2006.) Etableringsåldern visar på det ganska stora ”utanförskap” som förekommer i ungdomsgrupperna. Från en ytterligare synpunkt är kriteriet 75 procent dock högt valt. Inte i någon ålder överstiger sysselsättningsgraden 86–87 procent. Hade man

¹⁰ Den är en aning högre än i det här visade diagrammet, främst därför att SCB räknar in alla sysselsatta, även dem som har kort deltid.

satt etableringskravet så högt hade etableringsåldern inte alls kunnat bestämmas. SCB:s beräkningar av *inträdesålder* är stabilare. Där dras gränsen vid 50 procents sysselsättningsgrad, och inträdesåldern är nu cirka 20 år.

Dataunderlaget för kurvorna har här använts på ett något annorlunda sätt, nämligen för att beräkna *genomsnittsåldern* för befolkningens debut i arbetslivet. Utgångspunkten är personer som vid 40 års ålder är med i arbetskraften. För dessa beräknas den genomsnittliga ålder då de kom in i arbetskraften. Denna ålder kallas här *debutåldern*.

Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

Beräkningstekniken är en variant på metoden att beräkna återstående medellivslängd i befolkningsstatistiken och att beräkna utträdesåldern, så som framgått i det föregående. Här tillämpas metoden ”baklänges”. Vissa problem finns. I befolkningsstatistiken är död ett irreversibelt tillstånd, medan personer från ett år till ett annat både kan gå in i och gå ur arbetskraften. Kurvorna ger en förenklad genomsnittsbild av etableringsprocessen. Studerande kan exempelvis tidvis arbeta heltid och tidvis vara utanför arbetskraften, och då är det knappt meningsfullt att tala om debutålder ens i det enskilda fallet – det kan bli flera debuter. Det bör dock påpekas att en person som blir arbetslös efter att tidigare ha förvärvat arbetat är kvar i arbetskraften. Likaså är en föräldraledig eller sjukskriven (med bakomliggande anställning) kvar i arbetskraften.

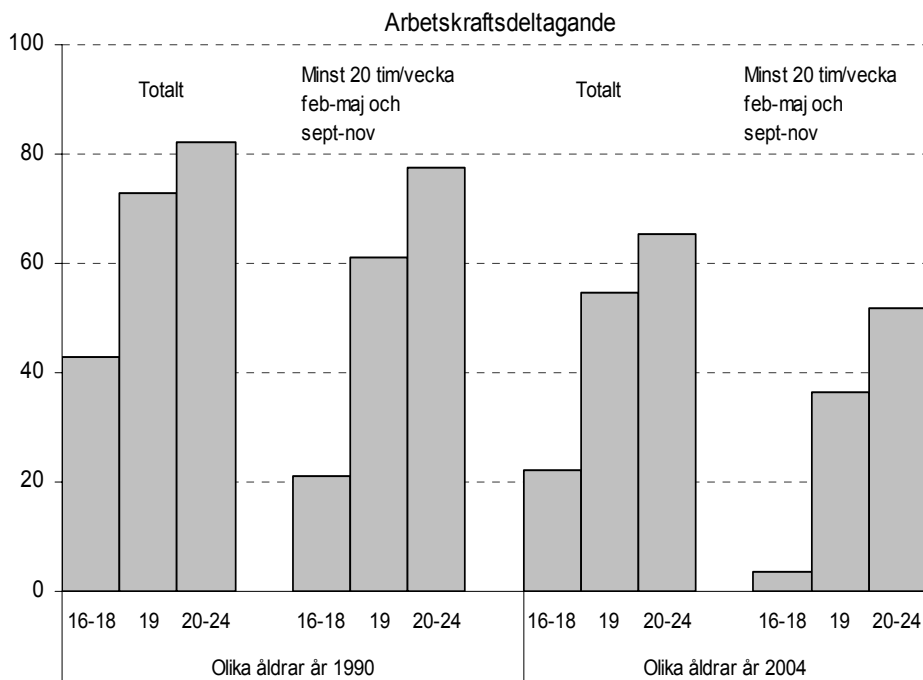
Personer som blir på grund av sjukdom får förtidspension (från 2003: beviljas sjuk- eller aktivitetsersättning) lämnar däremot arbetskraften, men de har i de flesta fall vid någon tidigare tidpunkt debuterat i arbetslivet. Personer som förtidspensionerats (motsvarande) har därför lagts till arbetskraften. De betraktas som etablerade; det är bara det att de redan har trätt ut från arbetslivet. Justeringen är inte helt obetydlig. Debutåldern blir 0,3 à 0,4 år högre än om justeringen inte görs.¹¹

Debutåldern var år 2006 inte fullt 22 år, för arbetsutbud av minst 20 timmar per vecka. Vid den nivån har debutåldern med små variationer legat sedan 1994. År 1990 var den knappt 20 år. Om debutåldern i arbetslivet beräknas utan restriktion för arbetsinsatsens storlek blir resultatet ungefär ett år lägre. Den förstnämnda åldern kan dock anses mest relevant om man vill beskriva en arbetslivsdebut av någorlunda ekonomiskt betydelsefull omfattning.

Feriearbetet

I en ytterligare beräkning exkluderas de månader då studerande ofta feriearbetar (juni–augusti och december–januari). Feriearbetet sker ofta på heltid under den tid det sker. Ett visst feriearbete finns alltså med i de årsgenomsnitt av arbetskraftstal som ligger till grund för beräkningarna av debutåldern – även när selsatta med kort veckoarbetstid exkluderas. Det kan anses tveksamt om feriearbete – ens på heltid – ska betraktas som en varaktig debut i arbetslivet. Om debutåldersberäkningen baseras på enbart genomsnittet av de någorlunda skollovsfria månaderna, blir debutåldern ungefär ett halvår högre.

¹¹ Att den blir högre beror på att de allra flesta förtidspensioneringar sker *efter* den genomsnittliga debutåldern. Om förtidspensioneringarna teoretiskt haft sin tyngdpunkt före debutåldern skulle den justerade debutåldern ha blivit lägre.

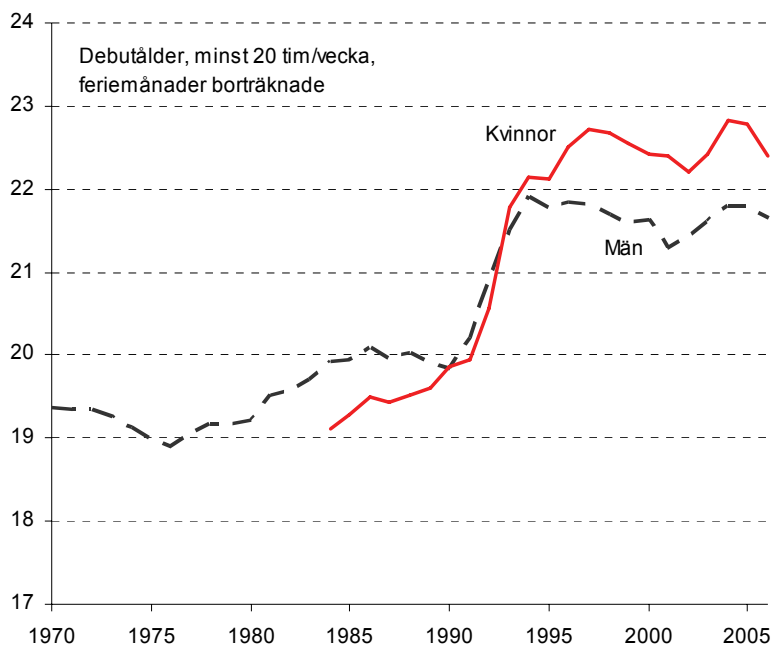

Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

Det tidiga 1990-talets lågkonjunktur påskyndade processen att i praktiken utvidga skolplikten till 12 år. Om man från arbetskraftsdeltagandet räknar bort, inte bara de sysselsatta med kort veckoarbetstid, utan även arbete under sommar- och jullovs månaderna, återstod ett arbetskraftsdeltagande på mindre än 4 procent i åldersgruppen 16–18 år under år 2002. Av detta fåtal var en mycket stor del dessutom arbetslösa.

Kvinnor och män

Debutåldern har ökat mer för kvinnor än för män. Om man ser till debutåldern för personer med minst 20 timmars veckoarbetstid och även exkluderar feriemånaderna, har kvinnor ungefär ett år högre debutålder. I början av 1990-talet var debutåldrarna ungefär lika för kvinnor och män, och ännu längre tillbaka var männens högst. På den tiden var det i större utsträckning män än kvinnor som studerade.

Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

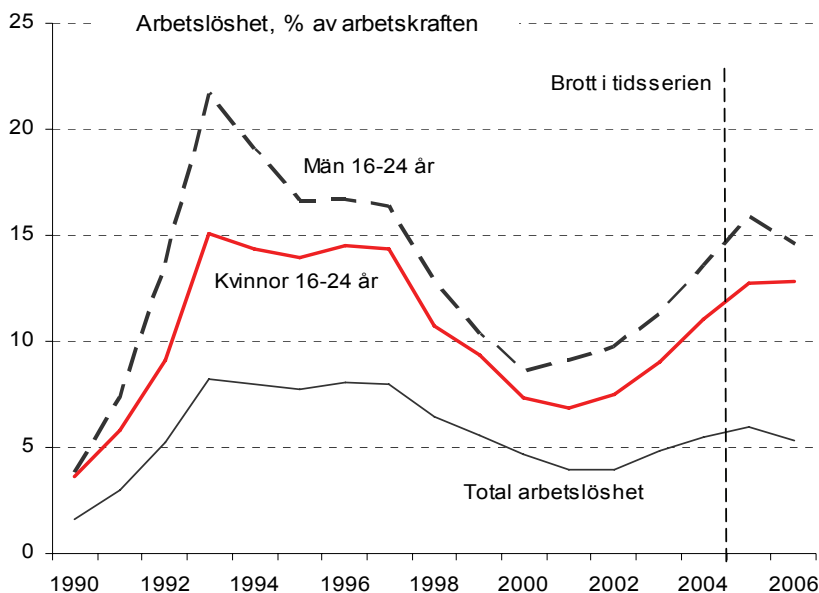
Det finns en konjunkturvariation i debutåldern, även bortsett från 1990-talskrisens starka uppdrivande effekt. För en del ungdomar är studier ett andrahandsval som tillgrips när det är svårt att få arbete. En mindre viss i debutåldern åren 2005 och 2006 kan exempelvis ha återspeglat den konjunkturförbättring som ägt rum. Ett konjunkturmönster syns också före 1990-talskrisen. Debutålderns långsiktiga uppgång bröts både i samband med högkonjunkturen i 1970-talets första del och under högkonjunkturen mot 1980-talets slut.¹²

SCB:s tidigare nämnda kurva för inträdesåldern, alltså den beräkning där kriteriet för inträde är 50 procents sysselsättningsgrad, har ett ungefär likartat historiskt mönster från år 1990.

Att debutåldern efter det stora språnget uppåt i 1990-talets början blivit högre för kvinnor än för män är inte lätt att uttömmande förklara. Det kan nämnas att

¹² Kvinnor födda före 1940-talet hade ett arbetsmarknadsbeteende som gör det svårt att beräkna en meningsfull debutålder. Flertalet arbetade i övre tonåren och arbetskraftsdeltagandet nådde en topp kring 20 år. Sedan gifte de sig snart (år 1963 var 80 procent av kvinnorna i 25–29-årsåldern gifta), och de flesta slutade att arbeta, inte bara de som fick barn. När de vanligen två barnen vuxit upp, dvs. när kvinnan var i 40–45-årsåldern, skedde ofta en ny debut på arbetsmarknaden, i stor utsträckning på deltid. Men att arbeta var ingen självklarhet för kvinnor efter tonårstiden.

ungdomsarbetslösheten är högre för män än för kvinnor. En möjlig tolkning är att unga kvinnor oftare mött svårigheterna på arbetsmarknaden med att ägna sig åt studier, medan männen i högre grad hållit sig kvar på arbetsmarknaden som arbetslösa.

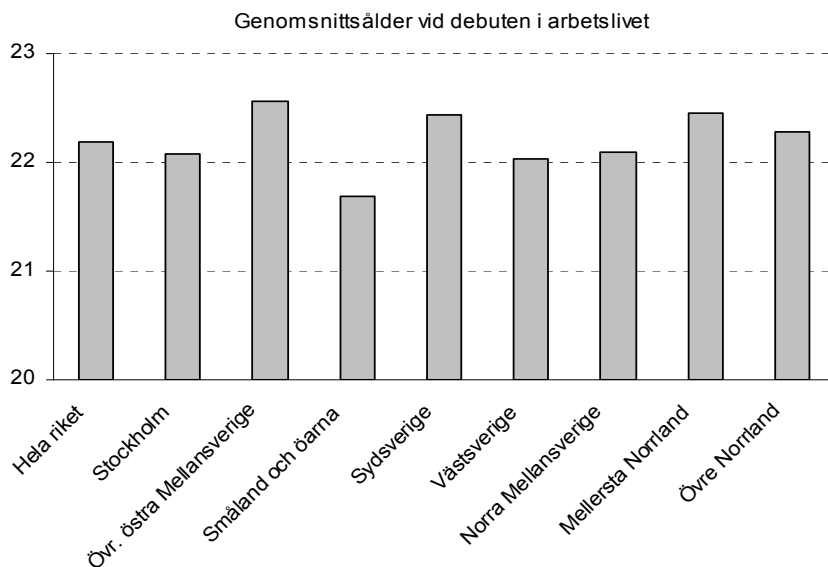

Brottet i tidsserien gör att arbetslöshetens ökning mellan 2004 och 2005 överdrivs, särskilt för ungdomarna. Skillnaden mellan könen påverkas inte nämnvärt.

Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

Regionala skillnader

Debutåldern, liksom utträdesåldern, skiljer sig åt mellan olika delar av landet. Det saknas regionalt underlag för att justera debutåldern för kort veckoarbetstid m.m., men om dessa faktorer antas betyda lika mycket i olika regioner kan konstateras att debutåldern är högst i Östra Mellansverige (utom huvudstadsområdet Stockholm, men inklusive universitetsstaden Uppsala) samt i Skåne och Norrland. Lägst är den i Småland. Skillnaderna kan dock anses relativt små.

Beräkningarna avser år 2004. Efter EU-anpassningen av arbetskraftsundersökningarna år 2005 publicerar SCB inga åldersfördelade regionala data om arbetskraftsdeltagandet.

Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

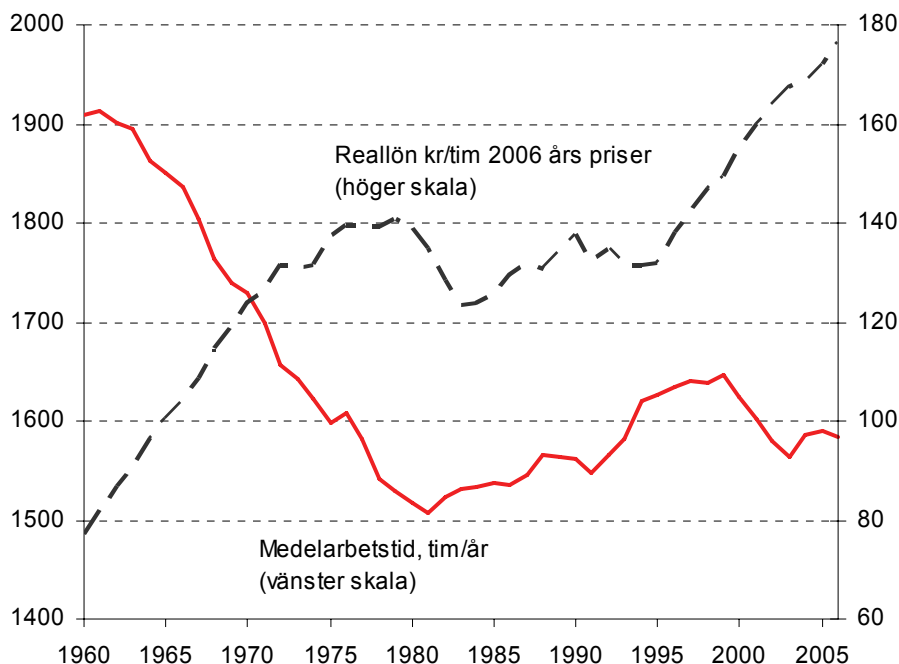
Liksom för utträdesåldern kan man anta att flyttningar mellan regioner kan påverka debutåldern på missvisande sätt. Inflyttning av studerande till de stora universitetsstäderna leder exempelvis till att den uppmätta debutåldern i respektive inflyttningsregion höjs, eftersom de inflyttade studenterna har lågt arbetskraftsdeltagande. Regioner med stora relativa befolkningstillskott genom invandring från utlandet (särskilt flyktinginvandring) kan också få en högre debutålder, eftersom även dessa personer har lågt arbetskraftsdeltagande. Effekterna är naturligtvis beroende av invandrarnas åldersstruktur.

Personer som efter avslutad utbildning flyttar till andra regioner för att få arbete kan medverka till att debutåldern i ursprungsregionen ökar (om alternativet hade varit att stå utanför arbetsmarknaden där) och kanske även i inflyttningsregionen (om inflyttarna har högre arbetskraftsdeltagande än de befintliga invånarna i samma ålder). En justering även av debutåldern för flyttningars effekter, som ovan gjorts för utträdesåldern, har här inte kunnat göras.

Årsarbetstiderna

Under år 2006 var den genomsnittliga årsarbetstiden per sysselsatt 1 600 timmar. Medelarbetstiden har sjunkit i långt historiskt perspektiv. Under 1960-talets först hälft var den exempelvis ungefär 1 900 timmar per år och längre tillbaka ännu högre. Nedgångens främsta orsak torde vara den kraftiga produktivitetstillväxten, som gjort det möjligt att ta ut en viss del av välståndsökningen i form av mer fritid. En sådan välståndseffekt ligger säkert också bakom en del av den långsiktiga nedgången i utträdesåldern från arbetslivet och den höjda debutåldern, som beskrivits i det föregående. Det är betecknande att en särskilt kraftig minskning i medelarbetstiden skedde från 1960-talets början fram till 1970-talets senare del. Under denna tid minskade arbetstiderna med över en procent per år och detta var också en period av ovanligt kraftig tillväxt i de reala lönerna.¹³ Ungefär en fjärdedel av det reala utrymmet för realinkomsthöjning togs ut i ökad fritid, men det blev goda inkomstökningar kvar i lönekuverten trots detta.

¹³ Omvända samband mellan reallönetillväxt och förändring i årsarbetstid kan beläggas för en lång historisk period, och i många andra länder än Sverige. Vad som framträder är härvid det som ekonomerna kallar inkomsteffekt: med högre inkomst har man råd med mer fritid. Det kan teoretiskt också finnas en s.k. substitutionseffekt: med högre inkomst blir materiell konsumtion billigare i förhållande till fritid, och då väljer man mer konsumtion, dvs. mindre fritid. Det är substitutionseffekten som gör sig gällande när man t.ex. finner att höjda inkomstskatter minskar utbudet av arbetskraft.

Källa: bearbetningar av SCB:s nationalräkenskaper

Till någon del var nedgången i medelarbetstid en följd av att kvinnorna etablerade sig i arbetslivet med kortare veckoarbetstider än män. Statistiskt drevs härigenom den genomsnittliga arbetstiden ned. Andra faktorer var emellertid viktigare. Semestrarna förlängdes, sjukförsäkringen förbättrades, betald föräldraledighet infördes, m.m., och inte minst förkortades veckoarbetstiderna, både med lagstiftning och genom avtal mellan arbetsmarknadens parter. Årsarbetstiderna minskade i stort sett lika mycket för kvinnor och män.

Från 1970-talets andra hälft och under tjugo år framåt blev produktivets- och reallönetillväxten periodvis dålig. Parallellt med detta förbyttes de tidigare minskningarna i årsarbetstiden i en viss ökning, som varade fram till senare delen av 1990-talet. Det var främst kvinnorna som låg bakom denna utveckling – männens arbetstider fortsatte att sjunka, om än långsammare än tidigare. Kvinnornas traditionella deltidsarbete minskade, och en könsutjämning har därmed ägt rum även i fråga om genomsnittlig arbetstid. Skillnaden mellan mäns och kvinnors veckoarbetstid var 6 timmar år 2006 mot drygt 9 timmar år 1980.

Genomsnittlig arbetstid per vecka	1963	1980	1990	2006
Kvinnor	35,7	31,0	32,6	33,3
Män	46,3	40,3	40,3	39,2

Källa: SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

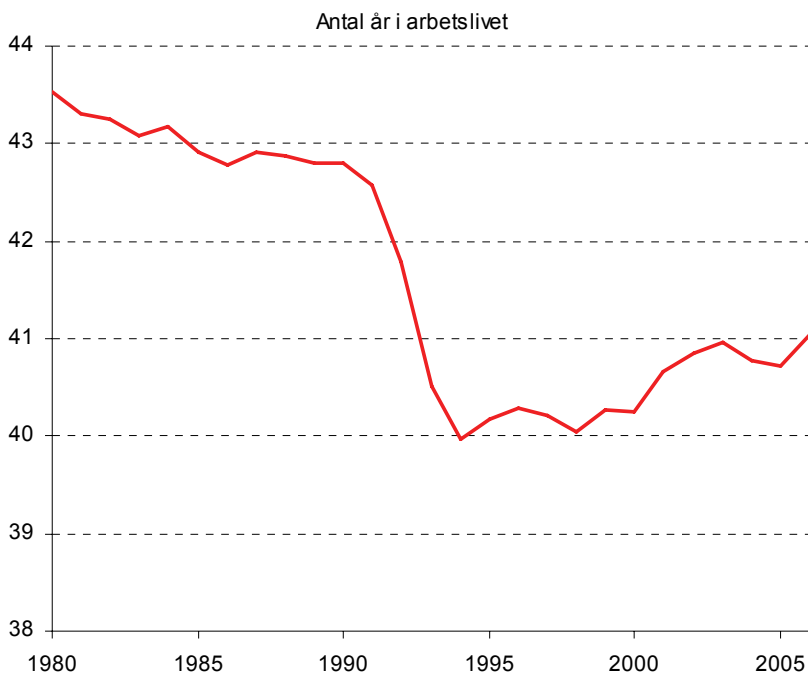
Ökningen i medelarbetstiden bröts i slutet av 1990-talet och återtog sin sjunkande tendens. Medelarbetstiden är nu lägre än år 1999. Detta kan vara en konsekvens av den kraftiga reallönetillväxt som präglade ekonomin under de senaste 10 åren. Ett samband mellan reallönetillväxten och arbetstidsförändringar gör sig rimligen gällande med viss eftersläpning.¹⁴ Det kan påpekas att medelarbetstidens minskning har skett trots att sjukfrånvaron (som sänker medelarbetstiden) har minskat under samma tid. Rensat för sjukfrånvarons tillbakagång har medelarbetstiden sjunkit mera.

Ett gammalt exempel på omvänt samband mellan reallöneutveckling och arbetstider kan hämtas från mellankrigstiden. År 1920 sjönk arbetstiderna i industrin med 20 procent när åttatimmars arbetsdag (under sex av veckans dagar) infördes. Då hade de genomsnittliga *real*a timlönerna stigit med inte mindre än 50 procent sedan år 1917. Sedan blev reallönetillväxten obetydlig under 25 år framåt, och då steg medelarbetstiden successivt.

¹⁴ En ekonometrisk skattning av sambandet mellan reallöneökningar och årsarbetstid under perioden 1960–2006 tyder på att årsarbetstiderna faller om den långsiktiga reallönetillväxten per timme överstiger 0,25 procent per år. Detta är således en kritisk gräns: vid lägre reallönetillväxt ökar arbetstiden. Tolkningen är att löntagarna strävar efter att åstadkomma åtminstone någon tillväxt i den reala årsinkomsten. Ett tillskott till reallönetillväxten på en procent gav i analysen upphov till en minskning i årsarbetstiden på 0,25 procent. Den skattade ekvationen är $y = 0,06 - 0,25x$ där y är den procentuella förändringen i medelarbetstiden och x är ett tre års glidande medeltal bakåt i tiden av de reala timlöneförändringarna.

Arbetslivets längd

Skillnaden mellan utträdes- och debutåldrarna utgör en uppskattning av arbetslivets genomsnittliga längd. Resultatet blir ungefär 41 år. För män är arbetslivet cirka 42 år långt, för kvinnor knappt 40 år. Sett över tiden är arbetslivet (med den beräkningsmetod som använts) kortare nu än för 25 år sedan. År 1980 kan det uppskattas ha varit 43,5 år. Det har emellertid skett en viss uppgång sedan mitten av 1990-talet, en effekt av att utträdesåldern har stigit något.

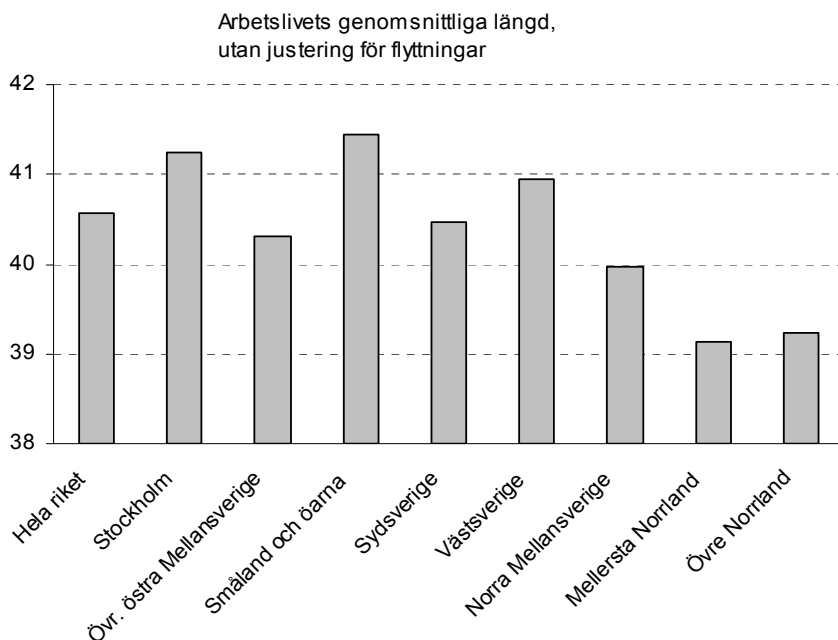

Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

Man måste emellertid vara försiktig om man t.ex. i pensionssammanhang vill säga något om hur långt ett ”typiskt” arbetsliv är. Det är inte bara det att beräkningarna för utträdes- och debutåldrarna var för sig innehåller osäkerhetsmoment. Frågan är också för vilken grupp personer beräkningen ska anses gälla. De som lämnar arbetslivet i dag började arbeta tidigare än ungdomarna gör nu, och har alltså haft ett längre arbetsliv. Hur länge ungdomarna kommer att arbeta är okänt. Vad beräkningen ger uttryck för är arbetslivets längd i ett ”fortvarig-

hetstillstånd”, där mönstren för både utträdet och inträdet förblir konstanta i ett långt framtidsperspektiv.¹⁵ Beräkningarna avser principiellt personer som är 15 år under beräkningsåret och livet ut följer det genomsnittliga åldersmönster för in- och utträde som råder under det aktuella året. För år 2006 blir resultatet alltså som nämnts 41 år. Det ska också påpekas att den mindre del av befolkningen som aldrig i någon signifikant omfattning etablerar sig på arbetsmarknaden inte heller ingår i skattningarna. Det genomsnittliga arbetslivet för befolkningen som helhet är därför något kortare.

På regional nivå kan göras liknande beräkningar av arbetslivets längd som skillnaden mellan utträdesålder och debutålder. Det framkommer då att arbetslivet är längst i Småland, Stockholm och Västsverige; kortast i Norrland. Det ska dock påpekas att ingen justering härvid har gjorts för flyttningar mellan regioner, se närmare avsnitten ovan om utträdes- respektive debutålder.

Källa: bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU)

¹⁵ Det är samma slags abstrakta fortvarighetstillstånd som förutsätts i de beräkningar av befolkningens medellivslängd som vanligen publiceras. Likaså är det ett sådant fortvarighetstillstånd som förutsätts vid beräkningen av ålderspensionssystemets s.k. omsättningstid, vilken är en delkomponent i det balanstal som avgör om systemets automatiska underskottsbalansering ska utlösas. Se närmare t.ex. Pensionssystemets årsredovisning 2006 (Försäkringskassan).

År 2006 var den genomsnittliga årsarbetstiden för de sysselsatta inte fullt 1 600 timmar. Arbetstidens längd kan således även uttryckas i timmar, det blir 65 000 timmar. Motsvarande uppskattning för kvinnor ger ett arbetsliv på 58 000 timmar och för män 72 000 timmar.

Att beräkna hur långt arbetslivet *faktiskt* varit för generationer som avslutat sin förvärvsverksamma tid är en osäker hantering. De som i år (2007) är 65 år gamla föddes 1942 och debuterade i många fall på arbetsmarknaden i slutet av 1950-talet, innan det fanns några arbetskraftsundersökningar. Och en del av dem har ännu inte slutat sitt arbetsliv.

I anslutning till Socialförsäkringsboken 2000 från dåvarande Riksförsäkringsverket gjordes några försök att uppskatta livsarbetstiderna för några faktiska generationer. Härvid användes sporadiskt förekommande källor avseende tiden före arbetskraftsundersökningarna: folk- och bostadsräkningar, nationalräkenskaper, ekonomisk-historisk litteratur, m.m. Slutsatsen blev att varje ny generation män födda efter 1920 förvärvsarbetat kortare tid än föregående generationer. Livsarbetstiden för män födda 1935 uppskattas exempelvis ha varit 10 procent kortare än för män födda 1920, inklusive även effekterna av färre arbetstimmar per år.¹⁶

Minskningen i livsarbetstid har dock flera gånger om kompenseras av att varje generation har åstadkommit ett större produktionsvärde per arbetad timme än föregående generationer. Detta är en följd av stigande produktivitet, i sin tur resultat av förbättrad utbildning, teknisk utveckling m.m. I Socialförsäkringsboken 2000 formulerades det så: ”varje generation har vid 50 års ålder åstadkommit ett nästan lika stort produktionsvärde som den 15 år äldre generationen gjorde under hela sitt förvärvsverksamma liv.” En illustration också av att ekonomins växande tillväxtpotential delvis har tagits ut i ökad fritid.

De generationer som är födda i mitten av 1940-talet och senare kommer sannolikt att fortsätta att åstadkomma ett mindre antal livsarbetstimmar i förvärvsarbete än vad äldre generationer gjort. De som är födda på 1960-talet kommer troligen att arbeta mindre än 40-talisterna. Den förlängda genomsnittliga utbildningstiden är en viktig orsak. 60-talisterna har redan vid 35 års ålder tappat cirka 2 arbetsår i förhållande till 40-talisterna. De skulle naturligtvis kunna återställa balansen genom att höja sin faktiska genomsnittliga utträdesålder med 2 år. Det reformerade allmänna pensionssystemet har konstruerats så, att de ekonomiska incitamenten för att arbeta längre är starkare än i det gamla folkpensions- och ATP-systemet. Samtidigt har emellertid avgångarna ur arbetskraften före 65 års

¹⁶ För kvinnornas del är den historiska bilden formellt sett den omvända. Äldre generationers kvinnor ägnade sig inte åt betalt förvärvsarbete i så stor utsträckning. De utförde i stället ett betydande oavlönat produktivt arbete inom hemmet och familjen. Sådant arbete registreras inte i den ekonomiska statistiken.

ålder hittills skett i former – främst förtidspensionering av hälsoskäl – som inte har påtagligt reducerat ålderspensionen, och som inte avses göra det i det reformerade ålderspensionssystemet heller. Det är långt ifrån säkert att en höjning av den faktiska avgångsåldern med så mycket som 2 år sker spontant.

Referenser och annan litteratur

Gruber, J & D Wise (1999), *Social Security and Retirement around the World*, University of Chicago Press, Chicago.

Olsson, H (2004), Fler arbetstimmar – välfärdspolitikens framtidsdröm, Sveriges Kommuner och Landsting 2004.

Palme, M. & I Svensson (2004), *Pensionssystem och pensionering*, Ekonomisk Debatt nr 4. 2004.

SCB, Prognosinstitutet (2002), Den äldre arbetskraften, Temarapport 2002:1.

Socialförsäkringsboken 2000, Efter 55 – Välfärd, arbete och fritid, Riksförsäkringsverket.

Socialförsäkringsutredningen (2005) Äldre i arbete – prima liv! PM 1.

Arbetslivsfakta nr 2 2006, utges av Arbetsmarknadsstyrelsen, Arbetsmiljöverket, Försäkringskassan och Socialstyrelsen.

Eurostat (2006), Average age for exit from the labour force, epp.eurostat.cec.eu.int.

Försäkringskassan, Genomsnittlig pensionsålder i de nordiska länderna – med internationell utblick, Analyserar 2006:11

Svenska Kommunförbundet, *Ungdomars studier och förvärvsarbete*, Kommunernas ekonomiska läge Maj 2004.

Försäkringskassan, Orange Rapport. Pensionssystemets Årsredovisning 2006

I serien Analyserar har följande skrifter publicerats under år 2007:

- 2007:1 Nej till sjukpenning. Vad hände sen?
- 2007:2 Att säga nej på ett bra sätt. Intervjuer med personer som blivit nekade sjukpenning – om beslut, bemötande och information
- 2007:3 Vad händer efter avstämningsmötet?
- 2007:4 Socialförsäkring – för alla? Rapport från forskarseminarium i Umeå 24–25 januari 2007
- 2007:5 Socialförsäkringens omfattning och finansiering 2005–2008
- 2007:6 Hur länge arbetar vi i Sverige? Om arbetslivets längd med regional uppdelning

Hur länge arbetar vi i Sverige?

Om arbetslivets längd med regional uppdelning

Det är av stor betydelse för socialförsäkringarnas finansiering att många arbetar och arbetar länge. Den här rapporten redovisar utvecklingen av såväl debutåldern i arbetslivet som utträdesåldern. Vissa regionala resultat återges också.

Under de senaste tio åren har den ålder då de förvärvsarbetande i genomsnitt lämnar arbetslivet ökat något. Genomsnittsåldern för debuten i arbetslivet ökade kraftigt i samband med den ekonomiska krisen i början av 1990-talet, men några större ytterligare förändringar inte har ägt rum under senare år.

I ett perspektiv på flera decennier bakåt är bilden annorlunda: debutåldern har ökat som resultat av de längre utbildningstiderna och utträdesåldern har minskat. Livsarbetstiden har därmed blivit kortare samtidigt som livslängden har ökat.